

A. WEIJNEN

Voor Blancquaert op onderzoek

In 1927 ben ik met mijn academische studies in Nijmegen begonnen. Als ik zo als beginnend student op het Nederlands instituut rond-dwaalde, werd mijn oog enkele malen getroffen door het eerste deel van de RND, geschreven door Blancquaert en gaande over Klein-Brabant. Het zei me weinig. De paar steden aan de rand van het gebied, Mechelen, Aalst en Dendermonde, misschien ook Vilvoorde, waren me bekend maar van de overige plaatsen: Baardegem, Beigem, Blaasveld, Brans enz. had ik nog nooit gehoord. Tot mijn kandidaats ging ik trouwens van de gedachte uit, dat ik naar de universiteit gegaan was om letterkunde te studeren en genoemde atlas had daar weinig mee te maken. Ik geloof trouwens dat Van Ginneken, mijn hoogleraar in de zes en een half jaar dat ik bij hem college heb gevolgd, over de hele reeks, die overigens pas aan zijn begin was, nooit sprak. In mijn eerste boek, mijn dissertatie van 1937, wordt er dan ook nergens naar verwezen. Dat is natuurlijk later wel anders geworden.

Nog vòòr de tweede wereldoorlog kreeg ik van Blancquaert een brief waarin hij mij uitnodigde in zijn reeks het deel over West- en Midden-Noord-Brabant te verzorgen. In verband met de hele opzet moest ik er dan het zuidoostelijk deel van Zuid-Holland en het zuidwestelijk deel van Gelderland bij nemen.

Ik had Blancquaert nog nooit gesproken, wel gezien, namelijk aan het eind van mijn studententijd op een fonetiekcongres in Amsterdam, in gesprek met de beroemde Russische prins Troebetskoj. Blancquaerts uitnodiging vond ik zeer eervol en ik nam die gaarne aan. Spoedig daarop kreeg ik toen van hem het voorstel aanwezig te willen zijn bij een opname die hij voor de Dialektatlas van Antwerpen in een aan Antwerpen grenzende gemeente ging maken. Hij stelde mij voor dat wij elkaar (let op het taalgebruik) tot Antwerpen op het station zouden ontmoeten. Als herkenningsteken zou hij een krant in handen hebben. Een tijdje later is hij ook naar Roosendaal gereisd om een opname voor mijn atlasdeel mee te maken. Zelf noteerde hij trouwens ook alles. Ik moest hem mijn notities daarna in handen geven en enige tijd later kreeg ik van hem het bericht dat mijn opname hier en daar van de zijne afweek. Op zekere dag is hij toen weer naar Roosendaal gekomen en,

omdat ik zelf niet thuis was, is hij toen met mijn vrouw weer naar dezelfde proefpersonen gegaan ter controle. Hij heeft na afloop toen tegen mijn vrouw bekend, dat ik toch goed gehoord had. Later heb ik met enige verwondering geconstateerd dat hij voor Roosendaal niet mijn maar zijn opname heeft laten afdrukken. Merkwaardig is bijvoorbeeld dat hij de neiging had de korte vocalen als halflang aan te duiden, wat ik zelf voor westelijk Noord-Brabant niet juist vind. Toen ik dit eens een keer met Meertens, die de Zeeuwse dialectatlas in de reeks verzorgd heeft, besprak, vertelde die mij van een soortgelijke ervaring voor het Zeeuws. Blancquaert had wat de neiging te noteren wat hij dacht dat het moest zijn.

Overigens, over Blancquaert niets dan goeds. Met taai volharding heeft hij aan de reeks gewerkt. En wat mij persoonlijk betreft: al in 1946 nam hij mij met Lieftinck op in het zogenaamde Belgisch-Nederlands interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek, dat was de kring van de Belgische en Nederlandse hoogleraren in Nederlandse taalkunde, en dat was twaalf jaar voor ik zelf hoogleraar was.

In het tijdschrift *Eigen Schoon en de Brabander* heeft Blancquaert zich nogal lyrisch over het enquêtewerk uitgelaten. Hij schrijft: "Laat mij er hier terloops op wijzen dat wij (die wij dat zijn hij en dr. Vangassen, die hij als medewerker voor de Dialectatlas van Zuid-Oost-Vlaanderen had aangezocht en met wie hij herhaaldelijk samen de opnamen deed) in den loop van onze werkzaamheden nog iets meer hebben leeren kennen dan de West-Brabantsche dialecten: dat was ten eerste het onvergetelijke schoone landschap van West-Brabant met zijn prachtige heuvelen en valleien, met zijn vruchtbare landouwen en zijn schilderachtige, vriendelijke oud-Brabantsche dorpen; ten tweede ook de bevolking van deze streken, overal even gedienschtig en gastvrij, overal even geduldig en vol liefde voor eigen taal en dialect, overal even gaarne bereid om ons, vreemdelingen in deze streek, gedurende twee en drie uren te woord te staan; wij kwamen hier overal naartoe per fiets, door alle weer en wind, en al geraakten wij nu en dan eens doornat, of al vonden wij de hellingen dikwijls lang en steil, en de binnenwegen hobbelig, nooit beklagden wij ons de moeite, want in elke plaats was onze omgang met het schoone land en het vriendelijke overtuigd-Vlaamsche Volk van West-Brabant voor ons een nieuw genot. En een bewijs daarvan is, dat mijn vriend en medewerker Vangassen van nu af reeds aanstalten maakt om geheel het overige Brabant, in zijn Brabantschen dialect-atlas te bewerken."

Hoe heb ik mijn enquêteren zelf ervaren? Hoe verliep het trouwens? Amper was ik eraan begonnen of de tweede wereldoorlog brak uit en voorlopig zette ik het werk stop. Ik schrijf daarover in de Inleiding op mijn deel: "In de eerste maanden raasde de oorlog nog op het vasteland. Men mocht 's avonds niet meer na een bepaald uur op straat. De nachtelijke verduistering weerhield me van het reizen bij avond. Treinen busverkeer werd steeds beperkter. In 1942 werd ik voor vijf maanden en vijf dagen in gijzeling gezet. Daarna moest ik mij wekelijks aanmelden. Het reizen per fiets ging wegens de bandenschaarste ook niet meer." Alles bijeen - ik noem in de Inleiding nog meer belemmeringen - kan men begrijpen dat mijn onderzoek tot een hele tijd na Duitslands capitulatie stil heeft gestaan.

Toen ik er weer mee doorging ondervond ik het nadeel dat ik in het gebied nogal excentrisch woonde. Ik woonde namelijk in Roosendaal in West-Noord-Brabant, en het door mij te onderzoeken gebied strekte zich uit tot in Vlaardingen en Roon in het noordwesten en Buurmalsen in het noordoosten. Als regel begon ik in de vroege ochtend met een tocht per trein en deed dan drie opnamen op één dag: één in de voormiddag, één in de namiddag en één in de avonduren. En dan de nachten! Toen ik in Alblas mijn avondwerk gedaan had, werd ik de hele nacht wakker gehouden door het woerk-geroep van de kikvorsen. Eenmaal moest ik laat in de avond in Rotterdam nog een hotel opzoeken. Het was kort na de bevrijding en bijna alle hotels waren voor militairen gevorderd. Er waren er eigenlijk maar twee waar ik terecht kon. Het ene, waar ik het eerst heen ging, was me veel te duur. In het tweede kreeg ik de zogenaamde tuinkamer, een door een gordijn afgeschoten stukje gang met een bed erin. Ik vond, gezien ook de rode lichtjes - die had ik namelijk niet gezien voor ik binnen was - een en ander nogal bedenkelijk, maar het is goed afgelopen.

In mijn vaker genoemde Inleiding heb ik nog een aantal andere ervaringen beschreven. Eén ervan wil ik hier ook vermelden. In Haaften was ik, om kort te zijn, door de loop der gebeurtenissen in een steegje terechtgekomen, waar ik in een ommezentje in een kring van laat me maar zeggen - belangstellende vrouwen stond. En waar dacht u dat ze mij toen op taxeerden? Toen er al een heel troepje om me heen stond, drong er een die pas aankwam zich wat naar voren, zag mijn regenjas die keurig over mijn arm hing en vroeg aarzelend: "Is het zeker voor stomen of verven?"

In een andere plaats moest ik kwart over één zijn in een eenvoudig arbeidersgezin. Toen ik er aankwam zat de familie in de keuken nog

aan de maaltijd. Aan gastvrijheid geen gebrek, want een reizende marskramer at gewoon aan tafel mee. Later op de middag hoorde ik van de familie dat de kastjesman, die niet op de hoogte was geweest van mijn komst, me voor een collega-concurrent had aangezien. Ik had namelijk ook een koffertje bij me.

Natuurlijk, maar dat overkomt iedere onderzoeker, waren de omstandigheden niet altijd optimaal. Toen ik als promotor van Van Doorn eens mijn twijfels uitsprak ten aanzien van een klank die hij meende gehoord te hebben verontschuldigde hij zich met de opmerking dat de man ook maar weinig tanden meer had gehad en dat hij zich had moeten bedwingen om niet te zeggen: "man, doe die pijp nu eens uit je mond." Zelf heb ik eens een opname moeten doen terwijl aan tafel opoe met een driejarig klein kind zat te spelen en mij daar telkens in betrok met te zeggen: "toe mèn, neem ze mar mee" of, als ze een bal had weggemoffeld: "de mèn het 'm". Niet te best voor de concentratie.

Verder bedenke men dat in die tijd dat ik de opnamen deed, de bandrecorder nog niet was uitgevonden en dat zo vlak na de oorlog de vervoersmiddelen nog heel schaars waren. Als ik ergens klaar was, informeerde ik meteen hoe laat er een bus zou kunnen zijn, en als dat te lang duurde, liep ik maar met mijn koffertje en jas, en soms ook nog een boterham, te voet van het ene dorp naar het andere.

Een dialectoloog zoals ik werkt met een vragenlijst die hij plaats na plaats afvraagt om er zodoende dialectkaarten van te maken. Dikwijls rollen er bij de beantwoording allerlei woorden die niets met de enquête te maken hebben, tussen door. Soms hebben ze me weinig te vertellen. Volkomen voor mij nieuw maar ook ondoorzichtig was *porlefae* "een bepaald soort pap", dat ik in Wijk opving. Ook een toponiem wil ik niet verzwijgen: in Deil hoorde ik *Zoelmond* met *parmónt* aanduiden. Ik weet werkelijk niet wat ik er mee aanmoet. En zo hoorde ik in Raamsdonksveer *z'is ne poter* voor "ze is niet prut". Etymologie voor mij onbekend. Maar heel dikwijls leerde ik er wat mee.

Zo is in het Hollands dialect *a* vaak tot *è* geworden, maar vaak ook niet. Als ik dan onverwachts *è* in plaats van *a* hoorde, noteerde ik het, zo bijvoorbeeld ter plaatse de uitspraak *alleblès* voor *Alblas*, in Dubbeldam *kèn* voor een "kan", in Hardinxveld *pen* voor een "pan" en in Est vernam ik dat een jongen met een moeder uit Opijnen een oven-schieter niet *blad* maar *blèd* noemde.

Onverwachts doken soms zinnen met een ontkenkend 'n in een bijzin op. In Boxtel werd mij verzekerd dat men 80 jaar te voren in Sint-

Michelsgestel zei: *ik sin dèt nie j'n pies* en in Beesd hoorde ik *as 't nie 'n kón*. En vlak bij mijn geboortedorp noteerde ik te Klundert *ik doet*, te Dinteloord *ik bakt, daer* "daar" en *taike* voor "teken", taalvormen die in mijn eigen idiolect niet voorkomen.

Op de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde bevindt zich als P4Ft een soort reisboek van mijn hand dat aantekeningen bevat van klanken, woorden en uitdrukkingen die mij op mijn reizen voor de RND, ik zal maar zeggen tussendoor opgevallen zijn. Thans, bijna een halve eeuw later, kan ik me niet meer herinneren of ze in een spontaan gesprek of als aanvullende informatie tot mij gekomen zijn.

Hoe dan ook, ik heb voor Geldermalsen opgetekend *wa hechte* voor "wat hij je". Het moet de eerste keer in mijn leven geweest zijn dat ik het werkwoord *hechten* voor "hijgen" tegenkwam, een interessant woord, een afleiding bij het werkwoord *hijgen* of bij een nu uitgestorven werkwoord dat in het Nederduits als *hegen* in dezelfde betekenis voorkwam. Het is een heel óud woord want de *t* van dit *hechten* is een overblijfsel van een oud Germaans intensieven vormend achtervoegsel dat in het Gotisch in *-atjan* van bijvoorbeeld *lauhatjan* "bliksemen" en volop in Oud-, Middel- en Nieuwhoogduits als *z* bijvoorbeeld in *schluchzen* "snikken" naast *schlauch* voorkwam en waarvan ik me in het Nederlands amper een ander voorbeeld herinner.

Kuil voor "hoepel" ben ik in mijn leven alleen maar in mijn geboortestreek, de Westhoek, tegengekomen. In mijn etymologisch dialectwoordenboek heb ik er een korte beschouwing aan gewijd. Interessant is het nu dat in mijn bovenvermeld reisboek voor aangrenzend Lage-Zwaluwe het werkwoord *koilaaie* voor "hoepelen" genoteerd staat. Het laatste deel van dat woord moet met *leiden* in verband gebracht worden.

Het naast elkaar voorkomen van *eu* en *oo* in bijvoorbeeld *keuning* voor "koning" en *veugel* voor "vogel" heeft in 1938 Cecile Vereecken tot een opstel¹ en in hetzelfde jaar de taalkundige Hellinga tot een groot deel van het hoofdstuk III in zijn dissertatie gebracht. Hellinga vermeldt daarin dat vele woorden met Westgermaanse korte *ü* in oorspronkelijk open lettergreep in het Algemeen Beschaafd een *oo* (type

¹ In het tijdschrift *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, jrg. 12 (1938), blz. 33-100.

zoon) hebben, hoewel de Hollandse dialecten over het algemeen een *eu*-vorm kennen (type *zeun*).²

Toen ik echter in Delfshaven, waar ik grote moeite had gehad iemand te vinden om mijn vragen te beantwoorden, mijn opname deed, kon ik voor *jeugd*: *joocht* noteren, een mooie parallel van Schouwen-Duiveland, Voorne-en-Puttens en West-Vlaams *slotel* in plaats van *sleutel*, uitzonderingen op Hellinga's vuistregel en zoals het zich laat aanzien - en dat klopt met de nieuwe opvattingen over de geschiedenis van de umlaut³ - uitzonderingen op de algemene umlautstendens en op de westelijke tendens tot palatalisatie.⁴

In Puttershoek noteerde ik iets heel bijzonder: *maroat* voor "lawaai". Het kan niets anders zijn dan Middelnederlands *baroet*, dat normaal "bedrog" betekent, maar waarvoor het Middelnederlandsch woordenboek, deel I, bladzijde 575 als vijfde betekenis: "leven, beweging, drukte, rumoer, geraas" opgeeft. Trouwens ook het Oudnoors kent *barátta* "strijd". Nergens elders is bij mijn weten het woord met *m* < *b* genoteerd en in mijn *Vergelijkende Klankleer van de Nederlandse dialecten*, bladzijde 130, vindt u ook maar één geval van overgang van begin-*b* in *m*, namelijk het toponiem *Mafit* < *Bafit*, waarop ik door Blok opmerkzaam ben gemaakt.

Ten aanzien van de betekenis "hees, schor" onderscheiden de etymologen drie verschillende woorden: namelijk *hees*, in mijn *jeugd* nog met *-sch* gespeld, Hoogduits *heiser* met *r* aan het eind en zestiende-eeuws bij Kiliaen voorkomend *heersch* (Engels *hoarse*) met *r* in het woord. Maar nu noteerde ik in Raamsdonk ook nog *gêês* met een *g* aan het begin. Vermoedelijk is het een klanknabootsende vervorming van *hees*. De vorm is te voren bij mijn weten nog nergens genoteerd.

Dat laatste geldt ook van *schervietsle* "met een plat steentje over het water keilen", dat ik in Sliedrecht noteerde. De vorm toont in het eerste deel verwantschap met *scharmaaien* "met armen en benen zwaaien", dat men in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) kan vinden. Het is de stam van nu verouderd *scharren* dat: "schrappen, krabben" betekende. En het laatste deel lijkt identiek met in het WNT

² W.Gs. Hellinga, *De opbouw van de Algemeen Beschaafde Uitspraak van het Nederlands*. Amsterdam 1938, blz. 209.

³ Verandering van een klinker onder invloed van een (vroegere) klank in een volgende lettergreep.

⁴ Realisering van een klinker met behulp van de tong en het harde verhemelte.

genoteerd *vitselen* "rafelen, vlechten (èn) zich uit de voeten maken". Met die laatste betekenis zijn we in de buurt van "over het water keilen".

Nog een laatste unicum: *wevel* "web", dat ik in Haaren in Noord-Brabant opving. In de studie van Blancquaert en Peé over de Nederlandse dialectnamen van het spinneweb uit 1933 komt het woord niet voor.⁵ In het WNT wordt het wel vermeld maar niet in de betekenis van "web", doch in die van "inslaggaren, ketting van een weefsel of een draad daarvan". De woordvorm is echter wel oergermaans. Ze dateert uit de tijd dat met een *l* nog namen van concrete dingen van werkwoorden werden afgeleid zoals *stoel* naast het werkwoord *staan* (met in het Middelnederlands een *oe* in de onvoltooid verleden tijd: *hi stoet* "hij stond"). Maar Middelnederlands *wevel*, Oudsaksisch *weval*, Oudhoogduits *wëval* en Oudengels *wefl* hadden alleen verwante betekenissen, zoals "inslag" en "inslaggaren". Met Haarens *wevel* voor "web" is dus werkelijk een unicum aan het licht gekomen.

Laat me sluiten met een mededeling uit de tweede hand. Toen ik in Beesd, u weet wel: de standplaats als dominee van Abraham Kuypers, mijn opname deed, wist men mij daar te vertellen dat men ergens (men zal zich niet herinnerd hebben waar precies, en we kunnen er dus geen enkele gemeenschap op aankijken) sprak van (*ze hebben*) *twee kender en drie meskes*. Blijkbaar waren meisjes geen kinderen. Het leek me, toen ik het hoorde, of ik in racistisch China was. En daarbij wil ik het laten.

⁵ In het tijdschrift *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, jrg. 7 (1933), blz. 329-432.